DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2020 RUGSĖJO 5 D. NR. 31 (106)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Baltarusija, mano liūdesy

Po skyrybų mama vežiojosi mus, vaikus, po visus pasviečius. Gyvenome ir ten, ir šen – ir Kupiškio rajone, ir Šilutėje, vietose, kurias vargu ar galėčiau pavadinti namais, nes visai jų neprisimenu. Galiausiai apsistojome Baltarusijoje, Novopolocko rajone, skurdžiame Černeščino kaimelyje. Tada man buvo devyneri. Mokiausi rusiškoje mokykloje, draugavau su rusų vaikais, kalbėjau ir rašiau rusiškai, na, ir mano patėvis buvo grynas rusas.

Kartais, tiesa, tekdavo rašyti diktantus baltarusių kalba – gaudavau dvejetus, nes niekaip nesuvokdavau tos dar vienos „rusiškos" kalbos taisyklių, o ir prasmės mokytis nemačiau: toji kalba man atrodė lyg koks nereikalingas papildinys. Ir namais tos vietos negalėčiau pavadinti – kai prisimenu ją, suspaudžia širdį. Atrodo, lyg tuomet į mūsų šeimą būtų įsisukęs kažkoks liūdnas pragaišties virusas, suardęs likimus.

Baltarusija visuomet buvo su manim. Mano vaikystės prisiminimuose, kurie neatrodo nei baisūs, nei skurdūs – tiesiog toks buvo laikas, ir netgi tokiame laike spindi grubios gyvenimo briaunos. Baltarusija man siejasi su liūdesiu, kuris yra būtinas ir kuris yra išgyvenamas.

Baltarusija man siejasi su sriuba iš pakelio, kurią valgydavom mokykloj per pertraukas, ir su duona – stengdavomės nugriebti skaniausiąją dalį, „gorbušką" (papentį, kampą). Su bulvėmis, kurias mama augino po langais vietoj gėlių. Su tamsia upe aukštais krantais – upę vadino Severnaja Dvina. Su tamsiagyme Lena, kurios tėvas buvo kazachas, ir su baltaruse Lenos mama, kuri per Naujametį vaidino Senelį Šaltį, nes kažkodėl tam darbui neatsirado nė vieno vyro. Su pakeliu saldainių, kuriuos pavogiau iš parduotuvės siaurais grotuotais langais. Su moterimi, kuri mane įsileido į namus ir paguldė šiltai ant grindų, prie pečiaus – sandėliuke besėdėdama sustipau, nes, šiaip ar taip, buvo žiemos naktis, o aš – tik su naktiniais marškiniais.

Kaip ir kodėl aš atsidūriau tame sandėliuke, nė neprisimenu, neprisimenu ir moters vardo. Dabar atrodo, kad gal netgi ne aš ten buvau. Vienintelis įrodymas – tamsus, gilus, gildantis liūdesys, liudijantis nepraeinančią skriaudą.

Kai dabar žiūriu į laisvės kelin išėjusią Baltarusiją, ieškau žmonių veiduose Lenos, jos mamos, moters, kuri mane priglaudė, bruožų. Bruožų mergaitės, su kuria susipešiau mokykloje – regis, dėl kažkokio kvailo tušinuko. Žinau, kad praėjus tiek laiko, aš jų nepažinčiau. To ir nereikia – ne visi atpažinimai malonūs, o ir reikalingi. Ieškau tų bruožų ir matau juos – žmogiškus, artimus. Savus, pažįstamus. Mažos mergaitės veidelyje ir senutės akyse. Galbūt toji senutė – moteris, kuri mane priglaudė šaltą žiemos naktį, nieko neklausinėdama ir nebambėdama. Nes taip reikėjo, nes to reikalavo paprasčiausias žmogiškumas, o ne taisyklės, ideologinis lojalumas ar principai.

Nežinau, kokia yra dabartinė Baltarusija. Ir omeny turiu ne nukvakusį ir realybės jausmą praradusį diktatorių, apsuptą savo klikos, ne į baltarusių viešąsias medijas ir jėgos struktūras infiltruotas rusų režimo pajėgas – žiūriu į žmones, ir man jie atrodo tikri, autentiški. Kenčiantys ir kartu – besijuokiantys. Silpni, bet tvirti. Maži, bet didingi. Savi ir brangūs. Ir taip norėtųsi juos apginti!.. Taip norisi, kad jiems pasisektų!..

Žyvie, Belarus. Dievas Tave tesaugo. Tegu tamsus mano vaikystės liūdesys virsta šviesa.

Renata Šerelytė

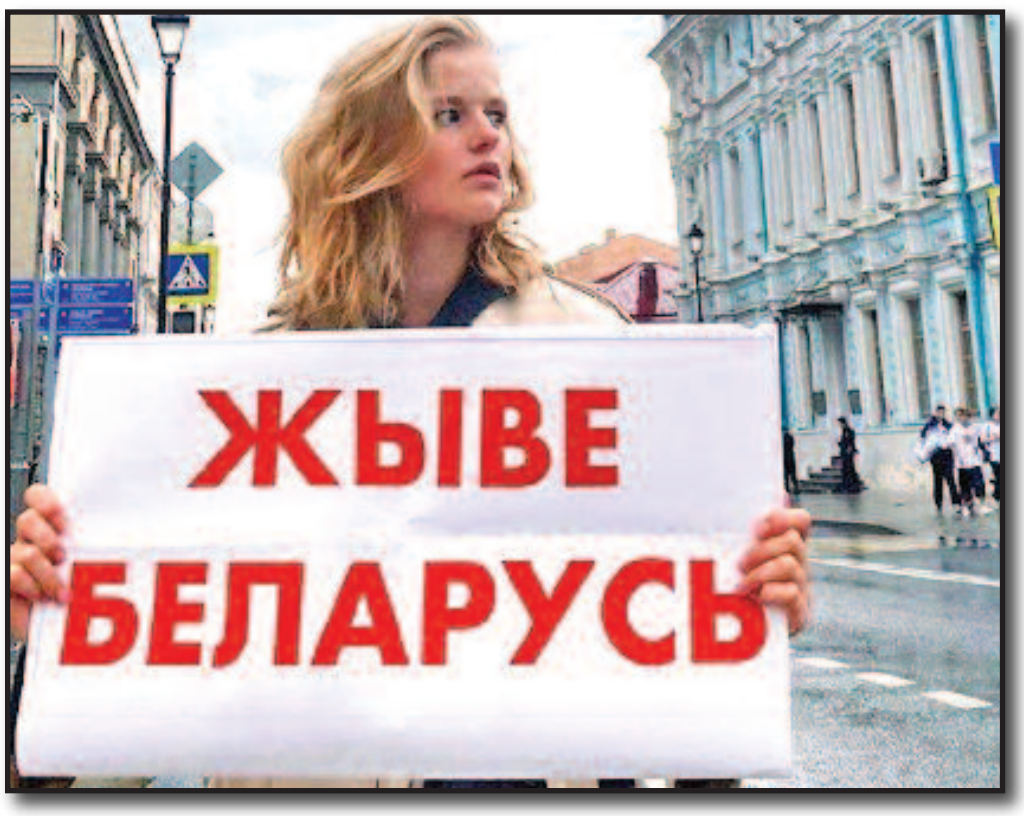

Nuotrauka iš interneto

Iš čia

Suka aplink mane lemtis savo užkeikimus – ratus.
Tupi varnas ąžuolo viršūnėje.
Žvaigždės dėliojasi į nesuskaitomo žemėlapio ženklus.
Siekis ginčija tai, kas yra.
Sapnai saugo tai, ką prarandu.
Ar paskutinysis ratas – horizontas?

Už manęs, tolumoje, vėl žaliuoja
miškai, vėl gelsta rugiai, vėl baltais,
melsvais, geltonais žiedeliais dabinasi pievos...
Tačiau aš negaliu sugrįžti ten, kur jau
esu buvęs – prieš savo pėdsakus,
ir negaliu apsistoti čia, kur šiandien esu.

Mano erdvė – riba.
Mano laikas – ašmuo.
Mano kelias – kelias ugnies: iš čia.

Ales Razanau

Iš baltarusių kalbos vertė Vytas Dekšnys

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2020 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo" priedui „Kultūra", projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvybės puoselėjimas pasaulyje"

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Baltarusija, mano liūdesy • **2-as psl. Lidija Veličkaitė.** Legendinio partizano Jono Kadžionio-Bėdos knyga „Per skausmo pelkes" • **3-as psl. Jonas Kadžionis.** Eilėraščiai • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Tautodailės metams – trys naujos parodos Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje • **5-as psl. Astrida Petraitytė.** Rugpjūtis prasideda Beethovenu • **6-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Kūrėja su charakteriu (Aurelija Marija Balašaitienė)** • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: Kada mokytojas tampa švietėju • Romantiškieji vakarai su Chopinu Bernardinų sode

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

Legendinio partizano Jono Kadžionio-Bėdos knyga „Per skausmo pelkes”

Lidija Veličkaitė

„Šį šiltą vakarą ugnies dainomis, širdimis mums dainavo jaunuoliai, kurie turbūt pajuto muziką ir nori išreikšti dainomis išgyventas istorijas”, – po dainos, kurią atliko neseniai susikūrusi jaunimo grupė, kalbėjo renginio, per kurį buvo pristatoma legendinio partizano Jono Kadžionio- Bėdos knyga „Per skausmo pelkes”, Vilniaus įgulos karininkų ramovės l. e. p. vedėja Rūta Janulienė. Knygos sutiktuvės rengėjai - Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras kartu su Vilniaus įgulos karininkų ramove - nuogąstavo, kad per šį pandeminį laikotarpį ateis nedaug žmonių, tačiau Vilniaus įgulos karininkų ramovės salė rugpjūčio 20 d. vos sutalpino per nustatytą atstumą susėdusius partizano gerbėjus.

Partizanas Jonas Kadžionis-Bėda

Jonas Kadžionis 1948–1949 m. buvo Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio narys, Algimanto apygardos Šarūno rinktinės Butigeidžio kuopos Tigro būrio partizanas, pasirinkęs Bėdos slapyvardį, nuo 1949 m. lapkričio pradžios (kai aktyvi ir ginkluota partizaninė kova šiose apylinkėse nutrūko) – Butigeidžio kuopos vadas. Nepaisant garbaus 92 m. amžiaus, partizanas vis dar stengiasi padėti Lietuvai. 2000 m. susikūrus naujai partijai „Nacionalinis susivienijimas”, kurios šūkis „Susigrąžinkime Valstybę”, įstojo į ją.

Prisiminimų knygoje „Per skausmo pelkes” J. Kadžionis aprašo savo gyvenimą šeimoje, prasidėjusią bolševikinę okupaciją, vokiečių įsiveržimą, išsamiai pasakoja partizanų gyvenimo realijas ir jiems padedančius kaimo žmones. Knyga pateikiama kartu su partizano J. Kadžionio-Bėdos skaitomų, jo paties sukurtų eilėraščių garso įrašais.

Išsakyti mintis, išgyvenimus žodis pirmiausia buvo suteiktas pačiam knygos „Per skausmo pelkes” autoriui Jonui Kadžioniui-Bėdai.

„Esu senosios kartos atstovas ir dar prisimenu aną taip vadinamą smetoninę nepriklausomą Lietuvą, tą Lietuvą, kuri visą okupacijos laikotarpį buvo šmeižiama ir drabstoma purvais. Iš tiesų tai buvo malonės metas. Jeigu Lietuva nebūtų turėjusi šito laisvės atokvėpio sunku pasakyti, kas būtų nutikę su ja,” – taip pradėjo savo pasisakymą J. Kadžionis. Autorius priminė po 120 m. iš carinės Rusijos kalėjimo ištrūkusią pusnuogę ir basą Lietuvą, kai viską reikėjo pradėti nuo nulio. Trūko visko. Tik netrūko vilties, netrūko ramybės ir ypač netrūko džiaugsmo, kuris veržte veržėsi iš jaunų krūtinių. Šeštadieniais ir sekmadieniais Lietuvos kaimuose skambėjo dainos, sklido armonikos garsai. Atrodė, kad Lietuva švenčia kažkokią didžiulę nepabaigiamą šventę, kai tuo metu Sovietų Sąjungoje milijonai kentėjo kalėjimuose, lageriuose, tremtyje. Ir jei nebūtų atėjusi nelaimė iš Rytų, sunku net įsivaizduoti, kokias aukštumas visose gyvenimo srityse būtų pasiekusi darbšti ir dvasinga Lietuva. Bet atėjo didžioji Lietuvos tragedija – okupacija.

Autorius padeklamavo keletą posmų iš partizanų kūrybos: „ Kaip čia Lietuvą užgrobti,/ kūrė planus Kremliuje,/ jos gausiu turtu pralobti/ir išsimaudyti kraujuje. Generoliška mintis šovė Stalino galvon/ – va kur bus tikra dingstis – / įsibrauti Lietuvon...” Autorius toliau tęsė eilėmis, jog Lietuva dar nesuvokė, kokia jos laukia kančia, priminė parsidavusius Rusijai Lietuvos veikėjus, kurie labai skubėjo „savo tautą pražudyti, jos laidotuves švęsti” parvežant saulę iš Rytų, toliau rinkiminius grasinimus, lozungus, atžymėjimus pasuose, jei neisi balsuoti, prasidėjusį karą su vokiečiais.

Autorius apgailestavo, kad visą okupacijos laikotarpį žmonės buvo žudomi tiek fiziškai, tiek dvasiškai. Dvasiškai žudomi yra patys nelaimingiausi ir patys pavojingiausi žmonės, nes jie neretai buvo žiauresni net už pačius okupantus. Ir taip dvasiškai suluošinti, jie buvo tikrieji mūsų tautos ir bažnyčios duobkasiai. Jie žudė, spardė, šmeižė, trėmė senelius ir vaikus, niekino žuvusius. Lietuva didvyriškai priešinosi, ypatingai priešinosi kaimo žmonės ir Lietuvos katalikų bažnyčia. Tačiau gražiausias Lietuvos žiedas – daugumoje kaimo vyrai ir merginos – žuvo kovose. Vien Anykščių krašte žuvo 840 partizanų, tarp jų – 18 mergaičių. Popiežius Jonas Paulius II per vienas Šv. Velykas yra pasakęs: „ Šie jauni vyrai ir moterys, kurie žuvo už savo tėvų tikėjimą ir Tėvynės laisvę, yra ne tik kankiniai, bet ir šventieji. Ne už juos, bet į juos reikia melstis.”

Partizanų jėga ir tvirtybė buvo ne ginkluose, bet tikėjime. Jie tikėjo tiesos pergale. Ir kada nutilo malda girioje, užgeso partizanų laužų žarijos, paskutiniai ešelonai su Lietuvos žmonėmis išdundėjo į Sibirą, buvo mestos visos jėgos sunaikinti Lietuvos Katalikų Bažnyčią. Ir štai tamsiausią okupacijos naktį atsirado pasiaukojančių vyrų būrelis. Visi jie buvo kunigai – Alfonsas Svarinskas, Sigitas Tamkevičius, Juozas Zdebskis, Vincentas Vėlavičius ir Jonas Kauneckas. Jie įkūrė Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komitetą ir nuvykę į Maskvą tiesiai šviesiai pasakė, kad nevalia persekioti tikinčiųjų Lietuvos vaikų ir jaunimo, nevalia persekioti Lietuvos Katalikų Bažnyčios. Maskva nesitikėjo tokio akibrokšto, tačiau pasaulis žavėjosi šita nepaprasta Lietuvos kunigų drąsa.

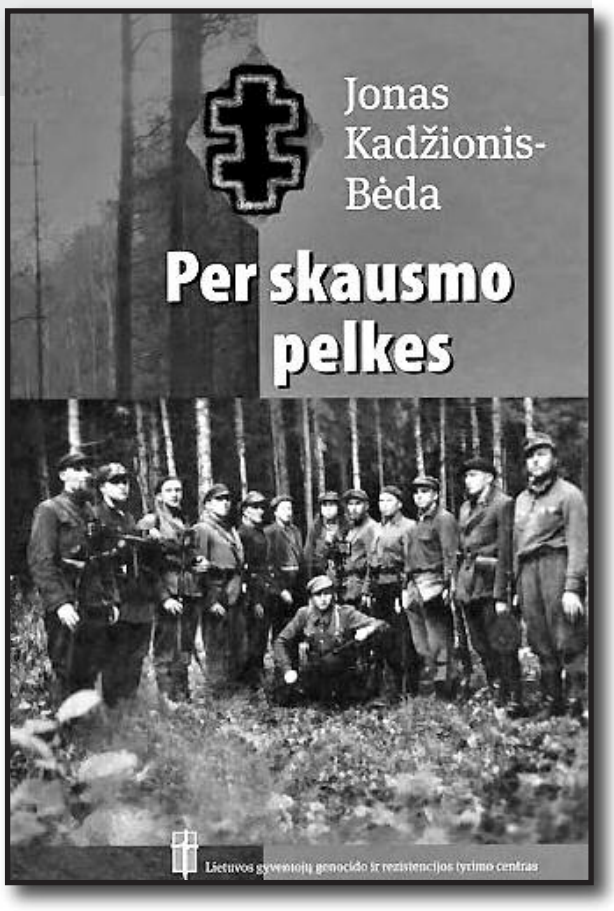

Jonas Kadžionis-Bėda. *Per skausmo pelkes*. Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2020

Bet šie kunigai už tiesos žodį sumokėjo brangią kainą, vieni – savo gyvybe, kiti – ilgais kalėjimo metais. Tačiau bedievių mintys palaidoti Lietuvą ir jos Katalikų Bažnyčią žlugo. Pogrindyje pradėjo eiti Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika ir kiti leidiniai. Buvo įkurta Kunigų seminarija, susibūrė Eucharistijos bičiulių sąjūdis. Į Lietuvą sugrįžo partizanų dvasia, dingo baimė, žmonės pradėjo kalbėti tiesą ir taip pamažu pradėjo aušti Laisvės aušra, nors dar buvo gūdūs socializmo laikai.

Autorius apgailestavo, kad 1990 m. kovo 11-ąją atkūrus nepriklausomą valstybę, ne visi Lietuvos žmonės už šitą laisvę Dievui padėkojo, todėl iki šiol Lietuvoje yra gilus okupacinis įšalas. Tačiau tikimasi, kad didžioji dalis jaunimo supranta ir įvertina esančią būklę, nes jie ir yra mūsų Tautos ir Bažnyčios viltis ir ateitis. Autorius tiki, kad tiek daug iškentėjusi Lietuva surinks išsisklaidžiusius tautos likučius, sugrąžins į pažadėtąją žemę – Lietuvą, laisvą ir nepriklausomą ne tik nuo išorės, bet ir nuo visų vidinių priešų.

Nukelta į 3 psl.

Sėdi: Jonas Kadžionis-Bėda ir Nijolė Sadūnaitė (kairėje), 2017 ir 2018 m. Laisvės premijos laureatai

EILĖRAŠČIAI

Jonas Kadžionis

Pavasaris išpuošė žemę

Tai kas, kad likai tu našlaitė
Ir vietos gimtinėj nėra,
Svarbu, kad esi lietuvaitė,
Darbais ir troškimais gera.

Tai kas, kad naktis ir pavojai,
Ir skausmo tiek daug, net graudu.
Miške su manim tu nakvojai,
Klauseisi lakštučių raudų.

Tai kas, kad tankmėj begalinėj
Mus matė tik akys dangaus,
Kai meilė liepsnojo krūtinėj
Kilniausiais troškimais žmogaus.

Tai kas, kad paniekins mus žmonės,
Jų sąžinė bus tik kalta.
Mūs meilė, apšviesta malonės,
Žydės kaip lelija balta.

Pavasaris išpuošė Žemę,
O širdį man laimini tu.
Tai kas, kad aplinkui aptemę,
Kai tavo artumą juntu.

Praeis gal gražiausieji metai
Pavojuos, skausmuos ir varge.
Tai kas, kad blaškys mus verpetai,
Kai esame mudu drauge.

Atkelta iš 2 psl.

Atsiliepdamas į pasakytas J. Kadžionio mintis, prof. Vytautas Landsbergis pavadino jas pranašų žodžiais ir patį autorių kalbėjusį pranašo balsu. Klausydamas J. Kadžionio kalbos profesorius galvojo, kad tai yra didelio turinio poema, pasakyta širdies balsu, kurioje visą laiką skamba viltis – atgimstančios Lietuvos vizija, kurioje daug vilties autorius skiria jaunimui – dvasingam ir kartu siekiančiam mokslo aukštumų.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinis direktorius prof. dr. Adas Jakubauskas pasidžiaugė, kad likimas jam lėmė vadovauti šiam Centrui ir džiaugėsi, kad Centro nuostatose yra knygų leidyba ir dokumentinių filmų kūrimas. Padėkojo J. Kadžionui, kad savo parašytą knygą „Per skausmo pelkes" (pirmą dalį) išleisti patikėjo Centro valdybos skyriui. Direktorius tikisi, kad ir antroji knygos dalis taip pat bus Centro išleista. Tik kreipėsi į knygos redaktorę, kad mažiau redaguotų šiuolaikiniame lietuvių kalbos kontekste, o paliktų autoriaus kalbą mažai paliestą, nes tai yra savotiškas liudijimas, dokumentas.

Renginio eigoje dar ne kartą jaunuoliai atliko partizanines dainas, kurias juos išmokė pats J. Kadžionis, vieną netgi dainavo kartu.

J. Kadžionis padėkojo gausiai susirinkusiems žmonėms, palinkėjo ramybės ir vilties, prašė jungtis į organizacijas, kurios turi savo programas, įstatus, ypač jaunus žmones, kad kiekvienas galėtų kuo daugiau nuveikti savo šaliai. ❑

Protėvių šventovėje

Užgeso žvaigždės, tamsu padangėj,
Kodėl taip liūdna, nesuprantu.
Tu pasakei man tada palangėj:
„Jei tu išeini – eikim kartu."

Tokia silpnutė kaip pūkelis,
Nejaugi nebijai nakties?
Per daug vargingas šis takelis,
Ar jis netemdo tau vilties?

Anei tėvelio, nei motinėlės,
Audrų verpetuos viena esu,
Širdy man žydi skausmo gėlės
Ir joks jau vargas nebebaisu.

Plaukia, vingiuoja sraunus upelis,
Reiks jį pereiti nakties metu.
O apardytas per jį lieptelis,
Ar nebijai jo gelmių tu?

Kiekvieną žingsnį lydi pavojus,
Nerimo skausmą tu pats žinai.
Kad ir kažin koks būtų rytojus,
Tave lydėsiu aš amžinai.

Meile liepsnoja tavo krūtinė,
Tu žemės angelas esi,
Žvaigždė svajonių vakarinė,
Ir šioj naktelėj man šviesi.

Mus pasitiko kaip motinėlė
Skausmų prisotinta giria.
O kiek ji sielvartų pakėlė
Krūtine savo nemaria.

Tartum senovėj vidury girios
Kūrenas vėl ugnis šventa,
Kokie jausmai ir mintys gilios,
Ir meilė skaisti, nekalta.

Kokia graži naktį prie laužo
Tu vaidilutė dabarties,
Kad ir baisiausios audros daužo,
Nesibijai tu net mirties.

Čia, šioje protėvių šventovėj,
Man savo meilę prispažinai,
Šnarėjo medžiai miško tvirtovėj,
Buvom laimingi mes amžinai.

Miške pavasaris, kaip miela
Tarp žiedužėlių nekaltų,
Nuo tyro jausmo svaigsta siela,
Brangiausias žiedas Žemėj – tu.

Taip palaimingai mūsų dienas
Išpuošė meilė ir malda,
Nors vilgė ašaros blakstienas
Ir ėdė kruvina žaizda.

Jonas Kadžionis jaunystėje

Jonas ir jo žmona su gėlėmis rankose. 1959 m. Irkutsko srityje, Čuna lageryje. Slapta daryta nuotrauka fotoaparatu, kurį nelegaliai įvežė lageryje kalėjusio ukrainiečio seserys

Jie švies kaip žvaigždės amžinai

Iš kur, iš kurgi tiek drąsos
Laisva valia į mirties puotą
Sūnūs ir dukros Lietuvos
Ryžos už šalį okupuotą?

Viską, o viską paaukoję,
Ne tik save, bet ir šeimas.
O kiek tokių mūs Lietuvoje,
Kas suskaičiuos ir kas supras?

Kas išmatuos Aukos didybę,
Sudėtą Laisvei Lietuvos,
Gal tik pasiekę Amžinybę
Suprasim vertę šios kovos.

Tai didvyriai, tai dvasios milžinai,
Pakilę virš šios žemės,
Meilės jėga
Jie švies kaip žvaigždės amžinai,
Nors kūnai jų pavargę miega.

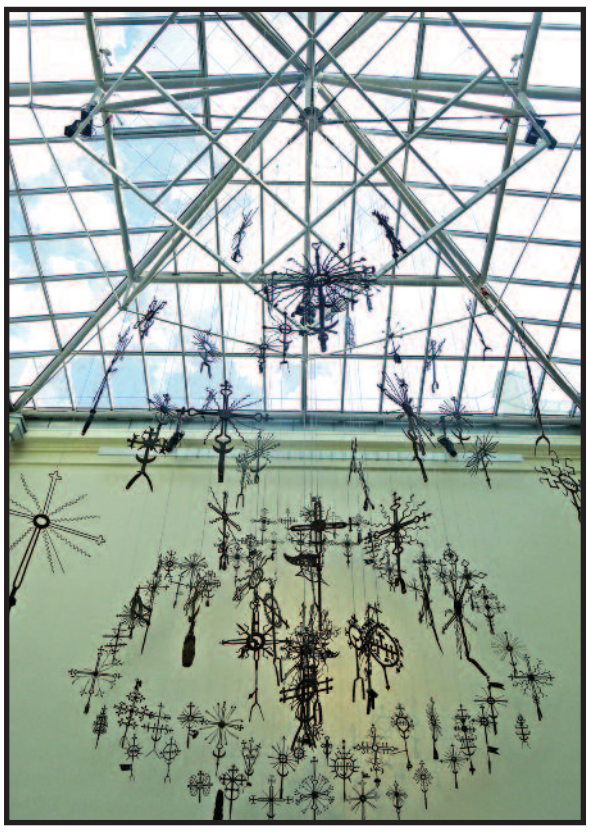

Kryžiai eksponuojami naujoje muziejaus erdvėje – vidiniame kieme. A. Vaškevičiaus nuotraukos

Tautodailės metams – trys naujos parodos Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje

Algis Vaškevičius

Rugpjūčio 14 dieną Kaune, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje vienu metu atidarytos net trys naujos parodos, kurioms muziejininkai ilgai ir kruopščiai rengėsi. Šiomis parodomis muziejus pradėjo parodų ir renginių ciklą, skirtą šiemet minimiems tautodailės metams.

Pradėdama parodų atidarymą muziejaus direktorė Daina Kamarauskienė sakė, kad dėl karantino tautodailės metų renginiai gerokai vėluoja, bet pagaliau galima džiaugtis mūsų liaudies meno lobynais. Pačioje renginio pradžioje senovinę liaudies dainą atlikusi solistė Skaidra Jančaitė tarsi iš karto nukėlė į tą archaišką pasaulį, ir, pasak D. Kamarauskienės, po tokios dainos jau nelabai ką lieka ir pasakyti.

Direktorė džiaugėsi, kad šios parodos rengtos kitaip, prie darbų nėra įprastų etikečių, lankytojas čia gali daug ką atrasti ir suprasti pats bei pamąstyti, o kokia yra ta lietuvio gentis. Tai tarsi meninis genetikos tyrimas, kuris tikrai žada daug netikėtų atradimų.

„Mes, lietuviai, esame tvari, galinga gentis, viską išsaugojusi, išlaikiusi gyvenimo būdą. Dar daug ko ir šiandien nežinome, tad parodoje darome įvairias interpretacijas, čia tarsi daug šešėlių", – sakė muziejaus vadovė ir dėkojo visam kolektyvui, kuris labai kruopščiai ir užsidegęs ruošė visas tris naująsias parodas.

Pirmojoje ekspozicijoje pristatomas XVIII–XX amžių lietuvių liaudies menas. Čia cituojamas vienas žymiausių pasaulio baltistų Vladimiras Toporovas, teigęs, kad „baltų, ypač lietuvių kultūros tradicijoje paradoksaliai dera dvi, atrodytų, priešingos galimybės – nuostabiai išlikęs archajinis palikimas ir ne mažiau nuostabus gebėjimas prie šių archajinių vaizdinių pritaikyti šiuolaikinio gyvenimo turinį.

Parodoje „Archaika" – originaliai pateikti eksponatai.

Ši ekspozicija tarsi atveria duris į mūsų tautos XVIII–XX a. kultūrinį palikimą, saugomą Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus lietuvių liaudies rinkinyje, kuriame yra daugiau nei 12 tūkstančių mūsų etnokultūrinio palikimo liudytojų.

Parodos tema „Archaika" aiškiai nusako, kokie eksponatai buvo pasirinkti parodyti lankytojams – tai seniausi arba per amžius nepakitusias formas išlaikę kūriniai, nepaliesti miestietiškos kultūros, pramoninės gamybos įtakų. Tai ir ritualiniai arba buities daiktai, kurie stebina savo formų, technikų, atlikimo sudėtingumu, tačiau dekoru siekia pirmykščių laikų paprastumą. Brūkšnelis, taškas – išeities elementai, kurie virsta seniausiais ženklais (svastika, kryžiumi, žalčiuku, virvele), naudojamais beveik visoje mūsų planetoje.

Parodos rengėjai teigia, kad čia svarbiausia yra pojūtis, o atmosferą kuria išdidinti keistų daiktų fragmentai, videoįrašai, garsas, šešėliai. Kiekvienas daiktas yra pateikiamas kaip neįkainojama vertybė. Tai ir unikali apeiginė taurė, iš kurios jaunieji gerdavo, tikėdamiesi laimės ir visokeriopos gausos. Ir nuometas – seniausiais ir iki XX a. vidurio nepakitęs moters galvos apdangalas. Šalia – nepasikartojančiais ornamentais išpuošta šimtaraštė juosta, kurianti ypatingą pasakojimą, naudojama tik išskirtiniais gyvenimo momentais.

Įspūdingai atrodo po stiklu esanti pagalvių piramidė, taip pat originalūs arklio ašutų papuošalai, baltos drobulės, kultuvės – visi šie daiktai kuria nepakartojamą tikro baltiško santūrumo, tvaraus pasaulio įvaizdį, kurį kiekvienas jaučiame kažkur giliai tik nebemokame to įvardinti. Ši paroda primena, kodėl mes, lietuviai, mėgstame santūrias spalvas, neperkrautas formas, ritmiškus pasikartojimus, kodėl mes šnekame ramiau ir mąstome ilgiau – tai mūsų identiteto kodas. Ekspozicija kartu yra ir įkvėpimo šaltinis visiems jauniems dizaineriams, menininkams, bandantiems grįžti prie mūsų ištakų.

Organizatoriai žada, kad pasibaigus epidemijos grėsmei prie parodos bus atidaryta „Buvimo erdvė", kurioje bus galima liesti tikrus autentiškus daiktus, dėlioti akmenukų mandalas, iš šimtaraštės juostos ornamentų pasidaryti knygos skirtuką, siuvinėti arba tiesiog būti.

Antroji ekspozicija „Kryžių Lietuva", pristatanti kryždirbystę lankytojus pakvietė į naują ir dar nematytą muziejaus erdvę – vidinį jo kiemelį. Nuostabi ir šviesi erdvė, kurianti pakilią nuotaiką idealiai tinka parodyti mūsų tautos paveldą – medinius kryžius. Šis unikalus reiškinys 2001 metais pripažintas UNESCO pasauliniu nematerialaus paveldo šedevru.

Pasak parodos rengėjų, lietuviui kryžius turi ypatingą reikšmę. Jie kryžius statė pagerbdami mirusiuosius, ieškodami dvasių apsaugos. Spėjama, kad mediniais stulpais – kryžių pirmtakais – pagonybės laikais buvo žymimos svarbios vietos sodyboje, palaidojimai.

Krikščionybė sunkiai skynėsi kelią į žmonių sąmonę – kryžius siejosi su kryžiuočių, kalavijuočių invazijomis. Tačiau antroji christianizacija, kurią XVII a. sėkmingai pradėjo jėzuitų vienuoliai, patraukė kaimo žmones į savo pusę, seniesiems papročiams ir simboliams suteikus naują, krikščionišką prasmę. Pavyzdžiui, baltų naudoti saulės ir mėnulio ženklai pradėti traktuoti kaip Kristaus gimimo iš Švč. Mergelės simbolis.

Metams bėgant tų koplytėlių, kryžių atsirado labai daug – jų buvo laukuose, sodybose, pakelėse, miš-

Nukelta į 5 psl.

Rugpjūtis prasideda Beethovenu

Astrida Petraitytė

Ludwig van Beethoven – 250! Didžiojo vokiečių kompozitoriaus dažniausiai nurodoma ne gimimo, bet krikšto data: 1770-ųjų gruodžio 17, Bonoje; išėjimas iš šio pasaulio tiksliau fiksuotas: 1827- ųjų kovo 26, Austrijos sostinėje Vienoje. Kompozitorius vertinamas kaip paskutinis Vienos klasicistinės mokyklos atstovas, įsiterpęs (ko gero, ir suderinti gebėjęs) tarp dviejų epochų: klasicizmo ir romantizmo.

Ir Lietuvoje, Vilniuje, ši Didžio Muziko sukaktis įspūdingai paminėta dar vasarą, rugpjūčio 1-ąją (žinia, bet kurias sukaktis smagiau švęsti vasaros ilgų vakarų metą, ne per žiemos šalčius ir tamsą). Gal karantino pamokos nenuėjo veltui – išmokta scenos renginius derinti su tuščia sale ir klausytojų sambūriu atvirose erdvėse.

Tą šeštadienį surengtas penkių valandų (nuo 3 val. p. p. iki 8 val. v.) „Fortepijono maratonas Beethovenui". Filharmonijos scenoje vienas kitą keitė pianistai (tik finale prisijungus styginių kvintetui), klausytojai įsitaisė Filharmonijos prieigose (ant sėdmaišių – šia „lože" ir aš pasinaudojau), Jono Basanavičiaus aikštės kavinėse ar tiesiog ant šaligatvio krašto; atlikėjai regėti didžiuliame ekrane, muzikos magijos netrikdė ir įsiterpiantys miesto garsai; koncerto vedėjai bei kalbinami pašnekovai su klausytojais bendravo čia pat lauke, po stogine (matyt, baiminantis lietaus, bet „palankų dangų" buvo proga nekart minėti – ryto niūrumą pakeitė saulėta popietė ir vakaras).

Muzikinis maratonas surengtas Filharmonijai talkinant, bet inicijavus LRT „Klasikos" programai vyko ir tiesioginės šio maratono transliacijos per televiziją bei radiją.

Tai būta sonatų pynės – jas skambino ir tokie meistrai kaip Petras Geniušas, Guoda Gedvilaitė, Daumantas Kirilauskas, dar ne vienas, ir kylančios žvaigždės – štai vienuolikmetis Pijus Pirogovas iš Šilutės.

Koncerto klausytojai Filharmonijos prieigose
A. Petraitytės nuotr.

„Laidos" vedėjų, regis, būta penketo – jie tarp kūrinių įsiterpdavo tai poromis, tai didesne grupele, tai dar ir pašnekovų pasitelkdami. Dvi žavias jaunas muzikologes – Rasą Murauskaitę ir Gerūtą Griniūtę – gebėjau atpažinti iš ankstesnių renginių ar TV transliacijų, kebliau buvo „identifikuoti" du jaunuolius – nors kolegės ir kreipėsi tai į Igną Andriuškevičių, tai į Julijų Grickevičių; trumpam įsiterpė ir penktoji koncerto komentatorė – Gabija Narušytė.

Nukelta į 8 psl.

Prie fortepijono – Petras Geniušas

Atkelta iš 4 psl.

kuose, kryžkelėse, kapinėse, šventose vietose. Būtent jų gausa Lietuvoje yra unikali. Kryžius – tai prašymo, maldavimo, padėkos, pagarbos ženklas. Kryžiais siekiama permaldauti Dangų, užgriuvus netektims, nelaimėms, ligoms. Tikima, kad kryžius – tai galinga apsauga nuo ligų, gaisrų, karų, okupantų, epidemijų.

Geležinės kryžių viršūnės puošė bažnyčias, varpines, stogastulpius, koplytstulpius, koplytėles. Miestų bažnyčių, varpinių bokštai apvainikuoti puošniomis viršūnėmis, sukurtomis kalvių cechuose, kuriuose darbavosi patyrę meistrai. Daugelis didesnių kaimų, dvarų kalvių buvo pasimokę amato pas miestiečius kalvius. Tačiau kaimuose dauguma – savamoksliai meistrai, kurie patys kūrė ir technologijas, ir dekorą.

Kryžius, saulė, mėnulis, žvaigždės, rombai, kvadratai, apskritimai – baltiški ženklai, simbolizuojantys visatos sąrangą, nesibaigiantį judėjimą, pasaulio medį, žemės ir dangaus ryšį. Su krikščionybe palaipsniui ateina bažnytiniai motyvai, kurie XIX–XX a. pr. vieningai susipina su senaisiais ženklais. Tai – Kristaus, Marijos monogramos, taurė, apvaizdos akis, širdis – krikščioniškos meilės ir vilties simbolis.

Naujojoje parodoje eksponuojama itin reta koplytėlė, padaryta iš medžio rąsto, vadinamo baubliu. Šio ąžuolinio tuščiavidurio rąsto vidus buvo išbalintas, ertmės – dailiai užkamšytos moliu: čia stovėjo šventojo skulptūrėlė. Lietuviška krikščioniškoji tradicija baublyje įkurdinti šventąjį siekia pagoniškas šaknis, kai tuščiaviduris seno ąžuolo kamienas buvo garbinamas.

Metams bėgant kryžius buvo įgavęs ne tik religinio, bet ir tautinio identiteto išraišką – tai buvo tyli kova prieš okupantus. Carinė Rusijos valdžia draudė kryžių statybą, remontą, drastiškai pjovė, griovė juos, leisdama statyti tik šventoriuose ir kapinėse, o sovietų valdžia su jais elgėsi dar negailestingiau. Tačiau kuo daugiau kryžių naikino, tuo gausiau jie buvo atstatomi. Taip iškilo Kryžių kalnai ir kalneliai. Kryžių meistrai paprastai skulptūrėlių nedarė. Jie dekoruodavo kryžius, o šventuosius droždavo dievdirbiai. XX a. trečiajame dešimtmetyje jais labai susidomėjo menininkai, istorikai, muziejininkai, todėl medžiagos apie kryžius yra gana daug.

Parodoje yra pristatomi ir kryždirbiai bei dievdirbiai – išskirtinės asmenybės, išradėjai, konstruktoriai, menininkai, kaimo keistuoliai. Jie manė, kad yra Dievo apvaizdos įrankiai. Daugelis dirbo iš pašaukimo, o ne dėl duonos kąsnio. Jie dažniausiai neturėjo nei žemės, nei namų, keliaudavo su savo įrankiais, apsistodami ten, kur jų reikėjo. Tuomečiam valstiečiui žmogus, kuriam nerūpėjo žemė, jau atrodė didelis keistuolis.

Trečioji paroda pavadinta „Ir žodis tapo reginiu: vaizdiniai pasakojimai XVIII–XX a. lietuvių meno ir lino raižiniuose". Čia pristatomi XVIII–XX a. lietuvių liaudies ir profesionalių autorių medžio ir lino raižiniai iš M. K. Čiurlionio dailės muziejaus rinkinių. Visų eksponuojamų raižinių išeities taškas – žodis, istorija, pasakojimas.

Liaudies raižiniuose tai – Dievo žodis, religiniai pasakojimai, šventųjų gyvenimo istorijos, kurias žinomi ir nežinomi liaudies raižytojai „įvaizdindavo", išraižydami nešakotų medžių lentose. Raižydavo abi lentos puses. Popieriaus lakštuose atspaustą vaizdą kartais spalvindavo dažais. Didesnių formatų atvaizdai būdavo sudaryti iš keleto atskirai spaustų fragmentų. Kompozicijas pjaustinėdavo peiliukais arba kaldavo kaltukais, o spausdavo primityviu rankiniu būdu, lentą užtepdami dažais, o popierių prispausdami voleliu. Keliaudami į atlaidus, raižytojai neretai pasiimdavo ir klišes bei dažus, kad, pritrūkę atspaudų, galėtų čia pat vietoje jų atsispausti. Parodoje eksponuojama ir vienintelė Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje saugoma liaudies raižinių klišė – Stepo Kuneikos išraižyta lenta „Nukryžiuotasis".

Liaudies raižiniuose – įvairūs pasakojimai

Kita šios parodos dalis – lietuvių literatūros ir tautosakos vaizdinės interpretacijos XX a. profesionalių autorių ir vieno talentingiausių Lietuvos tautodailininkų grafikų Romano Krasninkevičiaus raižiniuose. Nors šių raižinių siužetai pasakoja jau visai kito pobūdžio istorijas, nei XVIII–XIX a. religinė liaudies grafika, stilistiškai jie dažnai pastarosios paveikti.

Kitą dieną po šių naujų parodų atidarymų, per Žolinę naujojoje ekspozicijoje vidiniame muziejaus kiemelyje solistė S. Jančaitė inicijavo rekordinį sutartinių maratoną – magiškas 24 valandas ritualinio skambesio. Ištisą parą atlikėjai iš visos Lietuvos giedojo sutartines, kurios puikiai skambėjo šioje erdvėj. ❑

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

KŪRĖJA SU CHARAKTERIU

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Pažintis su Clevelande gyvenusia rašytoja, žurnaliste, pedagoge, visuomenės veikėja Aurelija Marija Žižniauskaite-Balašaitiene (1923–2008) truko devynerius metus. Išliko ne tik gyvi prisiminimai – buvome susitikę jos svetinguose namuose, o lankydamasi Lietuvoje niekada neaplenkdavo mano namų pastogės, bet ir kelios dešimtys laiškų, diktofono įrašai.

Aurelijai Marijai sovietinė valdžia vizos nedavė nė karto. Pirmiausia dėl aštrių rašinių išeivijos spaudoje. Be to, jos prozoje, ypač romanuose, plačiai atsispindi mūsų tautos likimas. Ankstesniais metais „Gimtasis kraštas", „Tiesa" ne sykį yra pašiepę A. M. Balašaitienės rašinius, vadinę ją „naftalinine poniute", tačiau bene daugiausia nuveikta, kad nei šios rašytojos vardas, nei kūryba nepasiektų Lietuvos skaitytojo. 1989 m. buvau pirmuoju, į Lietuvą parvežusiu romaną „Skeveldra" ir novelių rinktinę „Susitikimas pamary" – tada, kai tvirtos garantijos, jog muitininkai nekonfiskuos šių knygų, nebuvo.

Labiausiai gaila, kad, sugrįžusi į tėvynę, nebuvo iki galo pripažinta kaip rašytoja. Regis, kalčiausias čia jos charakteris – tiesumas, įsitikinimas savo tiesa, kurio niekaip neužginčysi. Turiu omenyje visų pirma istoriją su „Vagos" leidykla: jau buvo pasirašyta sutartis dėl romano „Skeveldros" išleidimo, bet, pamačiusi spaudai parengtą rankraštį, nesutiko su redaktoriaus pataisomis ir atsisakė leisti knygą. Buvo įsitikinusi, kad jos kalba, kuria parašytas romanas, lietuviškesnė už tą, kurią siūlė redaktorius. „Vaga" sužalojo mano stilių ir veikėjus, iškraipė mintis, - guodėsi 1992 m. lapkričio 2 d. laiške. – Ištisų puslapių negalėjau atpažinti. Gelia širdį, kad mano svajonė Lietuvoje matyti savo knygas turbūt neišsipildys. Ir te niekas nesiskundžia popieriaus trūkumu, nes ir savo viešnagės metu mačiau daugybę neįdomių brošiūrų, įvairių knygpalaikių, atspausdintų dideliais tiražais".

Tiesa, dar po trejų metų Lietuvoje vis tik buvo išleisti du jos romanai – „Žarijos ir pelenai" ir „Praradimų ženkle". Gal todėl, kad tas knygas išleido ne tokia prestižinė leidykla, o gal, kad buvo nuskambėjusi istorija su „Vaga", literatūrinė spauda ignoravo jų pasirodymą. Teko dalyvauti jas pristatant Šiaulių apskrities P. Višinskio viešojoje bibliotekoje. Susidomėjimas buvo didžiulis, tenykštė salė perpildyta, įvertinimai patys geriausi.

Aurelija Marija nieko dėl šito nekaltino. Panaši situacija, tik kitomis aplinkybėmis, regis, ją buvo ne kartą aplankiusi. Ji ir pati neslėpė, jog yra su charakteriu. Tai esu ne iš vieno jos pažįstamo girdėjęs ir lankydamasis Amerikoje. Nors dauguma ją gerbė, bet ne vienas už aštrų, bet teisingą žodį ir vengė jos ar net prisibijojo.

Keli faktai ir skaičiai

Pirmosios pažinties metu Aurelija Marija net kelis kartus sugrįžo į 1940 m. birželio 15-ąją. Tą tragišką Lietuvai dieną ji su pagyrimu baigė Šiaulių mergaičių gimnaziją. Sudėtingiausiomis aplinkybėmis sugebėjo išsaugoti mokslo pirmūnei dovanotą knygą „M. K. Čiurlionis", kurios tituliniame puslapyje pažymėta, jog tai devintasis P. Galaunės redaguoto leidinio numeris, o jį pasirašė gimnazijos direktorė, klasės auklėtoja ir tėvų komiteto pirmininkė.

Gimė Aurelija Marija Radviliškio geležinkelio stoties viršininko Mečislovo Žižniausko ir mokytojos Elenos Černiauskaitės šeimoje.

Į Vakarus 1944-aisiais pasitraukė su mama ir sesute. Bene plačiausiai išgarsėjo po trejų metų parašiusi „Dipukų himną", anuomet paplitusį po pabėgėlių stovyklas:

Dulke tapai. Tau atėmė sapnus gražiausius
Ir uždraudė svajot svečioj šaly,
Nes pasmerktas tapai po svetimas šalis keliauti,
O tavo žemę aria svetimi.
Viskas tau svetima čionai – dangus ir saulė,
Ir snaigių šokiu tu gėrėtis negali.
Tavo namai be stogo ir be durų – tai pasaulis,
Kur vietos tau nėra, nes tu esi Di Pi.

Nors baigė Amerikos bankų institutą, šeštadieniais dėstė lietuvių literatūrą Clevelando vyskupo M. Valančiaus lituanistinėje mokykloje, trejus metus net šios mokyklos direktorės pareigas ėjo. Ir rašė – noveles, eilėraščius, straipsnius. Ne tik beveik visiems lietuviškiems leidiniams, bet ir į anglakalbę spaudą – ištaisė nemažai klaidų Lietuvos istorijos klausimais. Ypač įsimintini 1982-ieji: išleidusi novelių rinkinį „Susitikimas pamary", už novelę „Raudonas automobilis" pelnė garbingą „Dirvos" premiją. Be to, tais pat metais kompozitorius Aloyzas Jurgutis pagal A. M. Balašaitienės eilėmis parašytą libretą sukūrė muzikinę dramą „Vilniaus pilies legenda", kurią pirmasis pastatė Lietuvių meno ansamblis „Dainava" Čikagoje.

Be Aurelijos Marijos daug metų Clevelande neapsiėjo nė vienas su lietuvybe susijęs renginys, dažniausiai jai tekdavo parengti programą, scenarijus. Yra net specialiai skautams sukūrusi populiarią dainą „Pajūry, pajūry". Tik vienas pavyzdys, užfiksuotas jos 1992 m. spalio 3 d. rašytame laiške:

Romano „Skeveldros" sutiktuvėse Clevelando Lietuvių namuose su kolega iš Belgijos Eduardu Cinzu. 1987 m. spalio 25 d.
Nuotr. iš Leono Peleckio-Kaktavičiaus asmeninio archyvo

„Grįžusi iš Lietuvos, turėjau pasiruošti didelėms Clevelando miesto iškilmėms – sukurti Rockefellerio parko Tautybių kultūriniuose darželiuose Maironio paminklo atidarymo programą. Mano dukra Jūratė ir aš anglų kalba supažindinome klausytojus su Maironio asmeniu ir kūryba. Jūratė deklamavo mano padarytus Maironio poezijos vertimus ir atpasakojo Jūratės ir Kastyčio baladę. Man teko garbė su miesto meru atidengti paminklą."

Kas lankėsi Aurelijos Marijos namuose, be abejo, įsidėmėjo jos įspūdingą biblioteką, kurioje turbūt visų išeivijoje gyvenančių ar gyvenusių autorių knygos su autografais. Svečių kambaryje ne vienas čia ir apsistojęs buvo. Tarp jų, beje, ir profesorius Vytautas Landsbergis, čia tris naktis praleidęs.

Aurelija Marija – turbūt pirmoji Amerikos lietuvaitė, įsigijusi kompiuterį ir išmokusi juo naudotis. Kas be ko, ir šių eilučių autoriui su sūnumi tuo anuometiniu technikos stebuklu teko pasinaudoti.

Pirmojo pokalbio fragmentai. NĖRA DVIEJŲ BIOGRAFIJŲ

Susidariau įspūdį, kad į literatūrą atėjote mamos skatinama.

Taip pat ir tėvo. Jie pastebėjo norą rašyti. Augau tarp knygų, žurnalų ir laikraščių. Pas mus iš Paryžiaus ateidavo „L'illiustration", iš Vokietijos – „Die Dame", žinoma, ir didžiuliai kiekiai lietuviškos spaudos. Būdama devynerių, parašiau savo pirmuosius „veikalus", kuriuos atspausdino žurnalas „Vaikų žodžiai".

Mokydamasi Šiaulių mergaičių gimnazijoje, buvote literatūros būrelio pirmininkė. Kas labiausiai įsiminė?

Rengdavome susirinkimus bent kartą per mėnesį. Buvome globojamos literatūros mokytojo Jono Adomaičio. Tai buvo nuostabus dėstytojas, kuris pamokų metu net suvaidindavo didžiuosius literatūros charakterius. Bendradarbiavome su Šiaulių berniukų gimnazijos literatais. Kartą per metus buvo rengiamas viešas literatūros vakaras, kuriame dalyvaudavo kviesti rašytojai bei poetai. Būdavo ir koncertinė dalis. Prisimenu, kaip aš pianinu akompanavau smuiku grojančiam Kostui Korsakui, būsimam literatūros kritikui. Ypač žavėjausi poetu Stasiu Anglickiu, kuris Berniukų gimnazijoje dėstė literatūrą.

Nukelta į 7 psl.

A. M. Balašaitienės (trečioji iš dešinės) kūrybos vakare Los Angeles Tautos namuose 1988 m. balandžio 17 d. Iš dešinės: rašytoja, Žurnalistų sąjungos pirmininkė Rūta Kleva Vidžiūnienė, Daneta Railienė, rašytojai Bronys Raila ir Alė Rūta, režisierius Petras Maželis, žurnalistė Rūta Sakienė ir Jonas Vidžiūnas

Atkelta iš 6 psl.

Ilgas buvo kelias už Atlanto?

Mūsų visas turtas buvo nusavintas, santaupos likviduotos, mamytės našlės pensija nutraukta. Vėliau močiutė su dėdiene buvo išvežtos į Sibirą, dėdė sušaudytas. Mama po sunkios operacijos, sesuo ir aš slapstėmės pas ūkininkus šieno kupetose.

Kai artėjo antroji sovietinės kariuomenės banga, neliko kitos išeities, kaip keliauti į nežinią.

Amerikiečiams išlaisvinus, gyvenimas stovyklose buvo geras ta prasme, kad su tūkstančiais bendros nelaimės draugų buvome kartu. Įsteigėme mokyklas, amatų kursus, organizacijas. Amerikiečiai labai mėgo skautus, parūpino uniformas bei globojo vasaros stovyklas. Tik nežinia, gyvenimas be namų, rytojaus kai kuriuos vedė į desperaciją. Buvau viena iš nedaugelio, mokanti anglų kalbą. Dėsčiau ją aštuoniose gimnazijos klasėse, vakarais vedžiau anglų kalbos kursus suaugusiems, buvau karo vadovybės ir civilinio vokiečių teismo vertėja. Šventadieniais į mano kambarį susigrūsdavo žmonės su prašymais versti ir rašyti laiškus ar pildyti formuliarus. Po dešimties mėnesių karo siaubo iki jo pabaigos ir trejų metų gyvenimo pabėgėlių stovykloje, pagaliau pasiekėme Ameriką. Aš jau buvau ištekėjusi ir laukiau pirmojo kūdikio.

Vokietijoje mokytojavote, nes buvote įpusėjusi anglų literatūros ir filosofijos studijas. Vertėjavimas turbūt taipogi paliko nemažai prisiminimų?

Tenykštei gimnazijai buvo pripažintos akademinės teisės, dėstymo lygis buvo labai aukštas. Įdomu buvo vertėjauti teisme, ypač, kai į stovyklą atvyko sovietų politrukai, mus viliodami grįžti į namus. Turėjau keturių tautybių gyventojams versti iš rusų į vokiečių kalbą, nes estai, latviai, lietuviai ir rusai tarpusavy susikalbėjo vokiškai. Vertėjaujant teisme ne kartą teko gelbėti lietuviuko kailį, kad, apkaltintas už tais laikais taip pelningą spekuliaciją tabaku ar degtine, neturėtų policijos bylose įrašo ir tuo būdu neprarastų teisės emigruoti. Teko vertėjauti generolams, teisėjams, prokurorams.

Kaip sekėsi atvykus į Ameriką?

Atvykome į kasyklų miestelį pietiniame Illinojuje pas vyro gimines. Jis gavo darbą parapijoje, aš, dukrai gimus, pradėjau dirbti sekretore pas advokatą, buvusį brigados generolą ir Korėjos gubernatorių, pasitraukusį iš aktyvios karo tarnybos. Paskui pradėjau tarnauti banke, o vakarais lankiau universitetą. Tarnavau, studijavau, dirbau su skautais, dėsčiau lituanistinėje mokykloje, rašiau... Aišku, būtį lengvino tai, kad mama gyveno su mumis ir padėjo auginti vaikus, tuo pačiu privačiai ruošdama būsimus medicinos studentus prancūzų ir vokiečių kalbų egzaminams.

Bendraujant su tautiečiais, teko daug gerų žodžių išgirsti apie jūsų publicistiką. „Per klaidą tapau žurnaliste", – esat viešai teigusi...

Mano pirmoji meilė buvo poezija, vėliau – beletristika. Gyvenant ne savame krašte, dalyvaujant išeivijos uždaroje ir iš pradžių nepinigingoje visuomenėje, rašytojo perspektyvos labai menkos. Todėl ir mano romanai gulėjo stalčiuose, kol pagaliau pasirodė dienraščio „Draugas" atkarpoje už honorarą, kai tuo tarpu už knygos leidimą būčiau turėjusi mokėti pati ar ieškoti mecenatų, ko neleido mano įgimtas išdidumas. Vos atvykus į Ameriką, žmonės pradėjo kreiptis į mane su prašymais: „Recenzuok knygą", „Parašyk nekrologą", „Pravesk diskusijas". Taip ir prasidėjo žurnalistinė karjera. Rašau daug ir dažnai, tik nerašau reportažų, užsiimu gryna publicistika.

Norėčiau būti vertinama kaip rašytoja-beletristė.

Kokios svarbiausios mintys lydėjo rašant?

Mano visi herojai artimi, nors susiformavę vien vaizduotėje. Mano pačios manymu, pats geriausias romanas – „Skirtingi uostai": paini meilės istorija, jungianti veikėjus per tris kontinentus. „Gaisro pelenuose" – lietuviška taikos metų idilija. „Užburtame rate" – šeimos meilės ir įsipareigojimo problemos, vedančios į tragediją. „Vidurnakčio serenada" – įsikūrimo Amerikoje analizė, moters emancipacijos problema, jos dvasios lūžiai. Tiek novelėse, tiek romanuose, išskyrus gal „Skeveldras", vyrauja psichologinis elementas.

Kaip „Skeveldras" sutiko skaitytojai?

Palankiai. Visa laida labai greitai buvo išparduota. Kritikai taipogi buvo palankūs. Laukiu progos matyti savo knygą tėvynėje.

Paminklą Maironiui Clevelande atidengiant. 1992 m. rugsėjis. Pirmoji iš dešinės – rašytojos dukra Jūratė, antroji – Aurelija Marija, šalia – Clevelando meras, centre – kunigas Gediminas Kijauskas. Biustą sukūrė skulptorius iš Lietuvos Jonas Palubinskas

A. M. Balašaitienė su ką tik Atlantą perplaukusiu jachtos „Audra" kapitonu Ignu Miniotu. 1989 m. birželis

Ar tikrai tame romane nėra jūsų prototipo?

Kiekvienas rašytojas per savo kūrybą apnuogina save. Ir mano rašyme yra dalis mano gyvenimo filosofijos.

Girdėjau, kad Los Angeles dramos teatras ruošiasi statyti dramą „Juodosios ponios". Kaip prasidėjo draugystė su scenos meistrais?

Muzikinė drama „Vilniaus pilies legenda", pastatyta 1982-aisiais, buvo grandiozinis scenos veikalas, kurio spektakliams reikėjo samdyti simfoninį orkestrą. Libretas – Vaižganto legendos ir mano fantazijos konglomeratas, iškeliant didingą Lietuvos senovę ir propaguojant giliai paslėptą idėją, kad „brangus kiekvienas lietuviško kraujo lašas". Ji kelis kartus buvo pastatyta Čikagoje ir Clevelande. Iniciatorius – kompozitorius A. Jurgutis, vakarienės po vieno spektaklio metu paklausęs, ar nesutikčiau parašyti operos ar muzikinės dramos libretą.

Dėl naujausios dramos gimimo „kaltas" režisierius Petras Maželis, ilgai nedavęs ramybės, kad stokojama scenos veikalų. Vieną vasarą lankiausi su vyru Los Angeles ir, vaikštant po vieno muziejaus pasakišką parką, pastebėjau savotiškai apsirengusią moterį, kuri man pasirodė kaip ne šio pasaulio būtybė. Supynus realų gyvenimą su mistiškais elementais, užgimė „juodosios ponios" drama.

Literatūrinė biografija gan turtinga. O kokia gyvenimo kasdienybė?

Nėra dviejų biografijų. Mano gyvenimo kasdienybę, šalia būtinos gyvenimo rutinos, sudaro rašymas.

Finansiškai mano gyvenimas aprūpintas. Gaunu kvietimų į svečius, lankau renginius, koncertus, pati pasikviečiu svečių. Netoliese gyvena vaikai – dvi dukros ir du sūnūs. Mūsų santykiai labai artimi. Bendraujame kartais ir kaip profesionalai, kai eina kalba apie kompiuterius ar politiką. Štai, pavyzdžiui, kai Clevelande buvo iškilmingai atidengtas Vinco Kudirkos biustas, dukra Jūratė, pasipuošusi tautiniais drabužiais, skaitė dalį mano sukurto montažo. Visi vaikai gražiai kalba lietuviškai, Jūratė dainuoja Čiurlionio ansamblyje, abi dukros dėstė lituanistinėje mokykloje. Visi – skautai.

Nuobodžiauti neturiu laiko, todėl kasdienybės nejaučiu.

Vartydamas nuotraukų albumą, radau beveik visų rašytojų atvaizdus, įamžintus jūsų namuose. Su kuo sieja artimiausia bičiulystė?

Neturėjote laiko pavartyti daugiau albumų. Dauguma išeivijos rašytojų lankėsi mano namuose, įskaitant ir Brazdžionį, Santvarą, Gustaitį. Mano draugystės nesiriboja kūrybiniais talentais, tuo labiau, kad Clevelande gyvena tik poetas Balys Auginas ir rašytojas Vacys Kavaliūnas. Su Auginu draugystė sena, nes mus riša Šiauliai. Susirašinėju su daugeliu rašytojų ir žurnalistų. Išeivijos kūrėjai darbštūs ir daug iš savęs reikalaujantys. Nepaisant daugelio metų be tėvynės, išeivijos literatūros žydėjimo metas dar nepraėjo.

Kurie rašytojai, gyvenantys Lietuvoje, labiausiai domina?

Apie Lietuvos rašytojus žinau labai mažai. Mėgstu Jono Strielkūno poeziją. Jauniausios Lietuvos rašytojų kartos raštai man buvo mažai prieinami. Labai norėčiau susipažinti su Jono Avyžiaus, Romualdo Granausko ir Ričardo Gavelio romanais.

Labai ilgitės Lietuvos?

Mano visas rašymas yra ne kas kita, kaip to ilgesio aidas, kaip ištroškusiam šaltinio vanduo.

Koks požiūris į įvykius Lietuvoje?

Žiūriu su džiaugsmu, viltimi ir baime. Tikiuosi, kad teisingumas laimės ir kad pasaulis privers kitus skaitytis su istoriniais faktais ir tarptautinės teisės paragrafais.

1990

Aurelija Marija daugiau kaip po penkių dešimtmečių prie savo buvusios gimnazijos (dabar – Didždvario gimnazijos) durų

Jaunasis pianistas Pijus Pirogovas.

Rugpjūtis prasideda Beethovenu

Atkelta iš 5 psl.

Išties pravartus buvo glaustas nuskambėsiančio kūrinio pristatymas. Štai pianisto Gintaro Januševičiaus (jis ir ,,gyvai" vedėjų pakalbintas) atlikta sonata „Waldstein" (kitaip: 21 C-dur, op. 53) yra tapusi tarsi lūžio tašku kūrybiniame Kompozitoriaus kelyje; pasak Murauskaitės: kalbama apie Beethoveną „iki Waldstein" ir Beethoveną „po Waldstein"... Priminta: Beethoveno gyventa sudėtingu visai Europai metu: Prancūzijos revoliucija, Napoleono karai, įvairių politinių jėgų susidūrimai... Paminėta Beethoveno muzikos ir pačios asmenybės įtaka, „panaudojimas" kituose menuose: štai Romain Rolland „Žano Kristofo" prototipas – pats Beethovenas.

Nors koncerte dėmesys skirtas sonatoms, suprantama, nebuvo nutylėtos ir kompozitoriaus simfonijos – dažniausiai minėta ES himnu tapusi 9-oji simfonija ,,Odė džiaugsmui" (kurios finale ir nuskamba ši Friedricho Schillerio odė). Štai kalbinta dirigentė Giedrė Šlekytė Beethoveną įvardijo didžiausiu simfonistu muzikos istorijoje. Prasmingas buvo ,,solidesnis" įterpinys – vieną pertraukėlę tarp sonatų užpildė filosofinis-istorinis svarstymas apie Beethoveno laikmečio, jo propaguotų idealų sąsajas su šiandiena: lauko scenon sukviesti Vokietijos ambasadorius Matthias Sonn, dirigentė Giedrė Šlekytė, filosofė Nerija Putinaitė ir kalbintojo vaidmenį prisiėmęs publicistas Donatas Puslys. Verta buvo įsiklausyti į filosofės svarstymus apie Apšvietos ir Romantizmo savitus idealus ir jų sandūros sukeliamą įtampą, tarsi atsikartojančią šiandien: viena vertus (Apšvietos propaguoti) Europos vienybės, bendrieji humanizmo ir laisvės idealai, kita vertus (Romantizmo epochoje suklestėjęs) – nacionalinių valstybių savarankiškumo siekis. Ambasadoriui liko tik pritarti išsakytai „priešybių vienybei".

Įterpta ir popsinių pleptelėjimų, kurie bent man trikdė bethoveniško žavesio aurą: LRT žurnalistas Juras Jankevičius pakalbino klausytojų porą – kas jiems Beethovenas, ar seniai jo klausėsi ir pan.; o koncerto vedėjai atsitempė „ekspertą"– psichoterateutą Eugenijų Laurinaitį, mums paaiškinusį, kad emocijos skiriasi nuo jausmų...

Bet, žinoma, svarbiausi stebuklėliai vyko scenoje, skleisdami savo magiją už Filharmonijos sienų. Sonata po sonatos, pianistas po pianisto (ir pianistės – gan vyriškoje kompanijoje jų buvo dvi: Gedvilaitė ir Elžbieta Liepa Dvarionaitė), valanda po valandos galėjome įsijausti į Beethoveno pasaulį, žinia, tik jo dalį, juk kompozitoriaus kūryba apima kur kas daugiau, maštabiškiau nei fortepijoninės sonatos. Iš dalies į užribyje likusią kūrybą ,,uždangą praskleidė" finalinis kūrinys – Koncertas fortepijonui ir orkestrui (pastarojo partija transkribuota kameriškesnei sudėčiai – styginių kvintetui). Taigi užbaigėme klausydami pianisto Luko Geniušo, kvarteto „Mettis" ir prie šio prisijungusio altininko Tomo Petrikio.

Skamba finalinis koncerto kūrinys.

Atlaikiau maratoną (tiesa, su nedidele pauzele gretimoj kavinukėj, iš kurios ir vyno taurę į savo „ložę" atsinešiau).

Kaip (tikėkimės, geraširdiškai) reziumavo vedėjai: toks formatas – klausymas lauke – turi savų privalumų: galima ploti tarp dalių, galima gardžiuotis gėrimais ir užkandžiais... Žinia, atviros erdvės ypatumai irgi kartkartėm įsiterpdavo: tai mašina pravažiuoja, tai atsitiktiniai praeiviai stabteli, tai darni ateitininkų kolona link Aušros vartų nužygiuoja...

Šventė įvyko. Jubiliejinė sukaktis, žinoma, bus dar ir kitų, kitaip, kitur paminėta.

❑

Kultūros kronika

Šeštajame „Odessa Classics" festivalyje savo kūrybą pristatė charizmatiškasis Gediminas Gelgotas ir jo vadovaujamas Naujų idėjų kamerinis orkestras NIKO. Pirmą kartą Ukrainoje koncertavęs NIKO sužavėjo publiką savo artistiškumu, originaliomis kompozicijomis ir interpretacijomis. NIKO – pirmasis festivalio dalyvis iš Lietuvos, iš karto sulaukęs publikos dėmesio ir pripažinimo. Nors kolektyvui jau 15 metų ir jie yra laukiami svečiai garsiausiose pasaulio scenose, Ukrainoje NIKO koncertavo pirmą kartą. „Odessa Classics" – labai populiarus ir laukiamas festivalis, neretai vadinamas Rytų Europos Zalcburgu.

Rugpjūčio pabaigoje Marselyje prasidėjo Europos meno bienalė „Manifesta 13", kurios paralelinių renginių programoje – Baltijos šalių meno projektas „Roots to Routes". Lietuviškoji projekto dalis pristatys menininkių Linos Lapelytės, Eglės Budvytytės, Emilijos Škarnulytės ir Anastasijos Sosunovos darbus. Specialų performansą šiuo metu kuria Marselyje gyvenantis ir dirbantis šokėjas Dovydas Strimaitis, o menininkės Monika Lipšic ir Ieva Kotryna Skirmantaitė – filmą apie branduolinį skaidrumą (angl. nuclear opacity). Projektas prasidės latvių menininkės Evitos Vasiljevos ir menininko iš Marselio Antoine'o Nessi paroda „Durys tos pačios, gatvė kita" (angl. Same door, different street). Atidarymo metu vyks praėjusių metų Venecijos šiuolaikinio meno bienalės „Auksinio liūto" laureatės L. Lapelytės performansas „Pirouette".

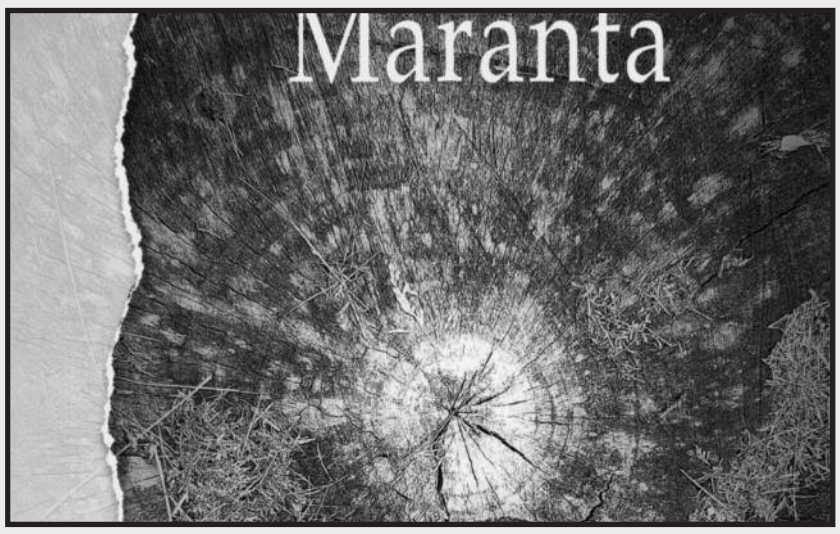

Birželį leidykla „Pogranicze" išleido Birutės Jonuškaitės romaną „Maranta". Į lenkų kalbą romaną išvertė Agnieszka Rembiałkowska. Fondo „Menų, kultūrų, tautų paribiai" prezidentas Krzysztofas Czyżewskis, pristatydamas knygą, rašė: „Lenkijoje labai trūko knygos, kuri įvestų mus į Lenkijos pilietybę turinčių lietuvių pasaulį, kuri atskleistų jų likimų dramas, kuri neuždarytų jų etnografiniame liaudies buities muziejuje, bet leistų mums keliauti kartu su jais po Vilnių ir Varšuvą, Jeruzalę ir Ameriką [...]. Būtent toks yra nuo Seivų ežero, esančio tarp Seinų ir Punsko, kilusios Birutės Jonuškaitės romanas „Maranta". Per pastaruosius metus leidykloje „Pogranicze" lenkų kalba buvo išleisti Nijolės Miliauskaitės, Vlado Braziūno poezijos tomeliai, Grigorijaus Kanovičiaus romanas „Miestelio romansas", Jurgos Vilės bei Linos Itagaki knyga „Sibiro haiku".